

קט ע"א

[א] תוס' ד"ה אין לך ואע"ג וכו' – ואף דאמר שם בהיורד לשדה כו' לחד לישנא משום כחשא דארעא וקי"ל כהאי לישנא, תוס' אולי לשימתייהו, שכתבו למטה וכגון שהתאלץ כו', אבל הטור ס"ל דבאמת שמכחישינן כמ"ש למטה, לכן כתב שנוטל דמי נמיעות העומדין ליטע וכמ"ש תוס' שם בד"ה ואם אמר כו'.

אור אליהו

לתוך שדה חבירו זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה - יחלוקו" אמרינן בברייתא (שם קא ע"א) "תנא אמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעין לו, מאי טעמא, אמר רבי יוחנן משום ישוב ארץ ישראל". ומבואר שאילולא טעמא דישוב ארץ ישראל היה יכול לעקור וליקח זיתיו, ואם כן אמאי הכא נוטל דמי עצים בלבד ולא נוטל העצים עצמם⁵³⁸, עד כאן ביאור קושית תוס'.

ואף דאמר שם (קא ע"א וע"ב) **בהיורד לשדה חבירו בלא רשותו כו' לחד לישנא** שהטעם שאינו יכול ליקח עציו מהשדה **משום כחשא דארעא**, דהנה איתא שם בגמ' "איתמר היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עציי ואבניי אני נוטל, רב נחמן אמר שומעין לו רב ששת אמר אין שומעין לו כו' מאי הוי עלה, אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן כו' בשדה אין שומעין לו, בשדה מאי טעמא, משום ישוב

[א] בגמ' "רב פפא קביל ארעא לאספסתא קדחו בה תאלי. כי קא מסתלק אמר להו הבו לי שבחא, אמר ליה רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא אלא מעתה דיקלא ואלים הכי נמי דבעי מר שבחיה, אמר ליה התם לאו אדעתא דהכי נחית אנא הכא אדעתא דהכי נחיתנא. כמאן, כאביי דאמר בשבח שקמה יש לו, אפילו תימא כרבא התם לית ליה פסידא הכא איכא פסידא. אמר ליה מאי פסדתיך ידא דאספסתא, שקול ידא דאספסתא וזיל, אמר ליה אנא כורכמא רישקא רבאי, אמר ליה גלית אדעתך דלמשקל ואסתלוקי עבדת, שקל כורכמא רישקא וזיל אין לך אלא דמי עצים בלבד". ובתוס' שם ד"ה אין לך הקשו וז"ל "ואף על גב דבסוף פרק השואל (קא ע"א) אמר דמצי למימר זיתי אני נוטל אי לאו משום ישוב ארץ ישראל" עכ"ל. כלומר, דהנה על הא דתנן (לעיל ק ע"ב) "שטף נהר זיתיו ונתנם

מחבירו כו' קטנית, לא יזרענה תבואה. תבואה, יזרענה קטנית, ובבבל וכיוצא בה לא יזרענה

קטניות, מפני שהקטניות שם מכחשת את הארץ" עכ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ק ב) וז"ל "קטנית כו' ובבבל כו' - מה שמבואר בדברי השו"ע, שהמקבל שדה לזרעה תבואה יזרענה קטנית, ורק בבבל לא יזרענה קטנית - הוא כגירסת הרי"ף בגמ' (הנ"ל) 'קטנית לא יזרענה תבואה, תבואה יזרענה קטנית, מתני ליה רב יהודה לרבינן בר רב נחמן, תבואה - לא יזרענה קטנית, אמר ליה והא אנון תנן תבואה יזרענה קטנית, אמר ליה לא קשיא הא לן והא להו" עכ"ל. ומבואר שלגירסה זו, בבבל - תבואה לא

יזרענה קטנית דמכחיש הקרקע, אבל בארץ ישראל - יכול לזרעה קטנית וכנ"ל. וכתב שם הרמ"א על דברי השו"ע וז"ל "ויש אומרים בהפך, תבואה - לא יזרענה קטנית, קטנית - יזרענה תבואה" עכ"ל. ועל מה שכתב השו"ע על בבל כתב הרמ"א וז"ל "ויש אומרים בהפך, דבבבל יכול לזרוע מה שירצה" וכתב על זה רבינו (שם ס"ק ג) וז"ל "ויש אומרים בהפך כו' ויש אומרים בהפך כו". דברי הרמ"א הם כגירסה שלנו בגמ' דבארץ ישראל אין לשנות מתבואה לקטנית, ובבבל אפשר לשנות וכנ"ל" עכ"ל רבינו. 538. דהא בזה לא שייך טעמא דישוב ארץ ישראל,

[ב] שם דמיירי כו' – וכ"פ הטור וב"ה, אבל הרמב"ם וש"ע השמיטו וכתירוץ השני של תוס'.

אור אליהו

בתחילה⁵⁴¹, ולכן כתב הטור שגם באופן שאם היו עוקרין אותן היו ראויין ליטע במקום אחר נוטל דמי נטיעות העומדין ליטע ולא יכול ליקח העצים עצמם⁵⁴², וזה כמו שכתבו תוס' שם (קא ע"א) ד"ה ואם אמר כו' וז"ל "ואם אמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעין לו - אלא יאשרו הזיתים שם, אף על פי שלאחר ג' הכל של בעל הקרקע, ובעל הקרקע יתן דמי הזיתים כמו ששויים למכור לנטיעות, ולא סגי בדמי עצים שהרי לעשות פירות הן עומדין" עכ"ל. ומבואר מדבריהם שבאופן שאי אפשר לעקור את הנטיעות⁵⁴³ (אך ראויין ליטע במקום אחר) אין נוטל דמי עצים בלבד, אלא דמי נטיעות העומדין ליטע.

[ב] כתבו התוס' שם הטעם שאין יכול לומר עצמי אני נוטל ואין לו אלא דמי עצים בלבד וז"ל "הכא לא מצי אמר ליה, דמיירי דהני תאלי לא היו ראויים לנוטעם במקום אחר, ואם היה נוטלם היו מתים ולא היו שויים אלא לעצים" עכ"ל. ומבואר לפי תירוץ זה שאם אכן העצים היו ראויים לנוטעם במקום אחר צריך לשלם לו דמי עצים שעומדים ליטע⁵⁴⁴, וכן פסק הטור (חו"מ סי' שכה) וז"ל "קבל השדה לזרעה וצמחו בה אילנות מאליהן כו', אבל אם אמר שיותר היה חפץ לזרוע במקום האילנות ממה שחפץ

ארץ ישראל, איכא דאמרי משום כחשא דארעא⁵³⁹, מאי בנייהו, איכא בנייהו חוצה לארץ". והנה קי"ל כהאי לישראל דמשום כחשא דארעא ולא משום ישוב ארץ ישראל, ואם כן מדוע הקשו תוס' על הא דאין לו דמי עצים בלבד, אמאי לא יטול העצים עצמם - הא אינו יכול ליטול עציו, דאף על פי דליכא טעמא דישוב ארץ ישראל⁵⁴⁰ הא מכל מקום איכא טעמא דכחשא דארעא. ויש לומר דהתוס' אזלי לשיטתייהו שכתבו למטה בהמשך דבריהם וז"ל "וכגון שהתאלי לא היו מכחישין אותו יותר מאספסתא וכורכמא דרישקא" כו' עכ"ל. ואם כן מבואר שגם טעם דכחשא דארעא לא שייך הכא במעשה דרב פפא, ואם כן הדרא קושיית תוס' לדוכתא, אמאי אין לו אלא דמי עצים בלבד ולא יכול לומר עצמי אני נוטל, דהכא הא לא שייכי הני תרי טעמי דיישוב ארץ ישראל וכחשא דארעא.

וכל זה לשיטת תוס', אבל הטור סבירא ליה דבאמת מיירי מעשה דרב פפא אפילו באופן שמכחישין התאלי יותר מהאספסתא וכמו שכתוב למטה (לקמן אות ג') בדברי רבינו ד"ה שם וכגון כו') שהטור סבירא ליה דמעשה דרב פפא מיירי במקבל ולא בחוכר, ובמקבל סבירא ליה לטור שיכול לשנות אפילו לדבר שמכחיש יותר ממה שהתנו

דהא מעשה דרב פפא היה בבבל.

539. כלומר, "שכבר הכחישו הנטיעות את השדה שינקו ממנה" (רש"י שם).

540. כנ"ל הערה 538.

541. וכמבואר כל זה לקמן אות ג' ע"ש.

542. דשפיר שייך כאן טעמא דכחשא דארעא, אבל מדברי תוס' (בתירוץ הראשון) משמע שבאופן

שואם יעקרו את העצים יהיו ראויין ליטע במקום אחר ולא ימותו יכול ליקח את העצים עצמם, והיינו כנ"ל דלא שייכי בזה הני טעמי דיישוב ארץ ישראל וכחשא דארעא ודו"ק.

543. כגון התם משום יישוב ארץ ישראל.

544. או ליטול עציו ממש אילולא מצות ישוב ארץ ישראל.

[ג] ונגזן בו' – אבל הטור השמיטו, דס"ל דעובדא דכאן הוא במקבל, ועי' רש"י ק"ו ע"ב במתני' ד"ה לא יזרענה בו', ולהרמב"ן שם דאוסר בכל ענין במקבל א"צ לגילוי דעתו דלמשקל ואסתלוקי בו' ולכן השמיט הרמב"ם לפי שכתב הדין אצל מקבל על המתני' דכאן ודלא כדעת רש"י דמתני' כאן ד"ה לא יזרענה פשטן בו' ורש"י אזיל לשיטתו כנ"ל.

אור אליהו

ראוי לזרעה אין מחשבין לו כלום עכ"ל. וטעמם (של הרמב"ם ושו"ע) משום דסבירא ליה **בתירוץ השני של תוס'** שכתבו וז"ל "אי נמי מדלא אמר ליה תאלי הוה נטענא אלא כורכמא דרישקא שמשעורין אותן אין נוטעין אותן במקום אחר, גלית אדעתך שלא היית חושש בדבר שראוי לנוטעין ולכך אין לך אלא דמי עצים" עכ"ל. ולפי תירוץ זה גם בעצים שהיה אפשר לנוטעם במקום אחר אין לו אלא דמי עצים בלבד⁵⁴⁶.

[ג] עוד כתבו שם התוס' וז"ל **"זכגזן** שהתאלי לא היו מכחישין אותו יותר מאספסתא וכורכמא דרישקא, שאם לא כן לא יכול לומר תאלי הוה נטענא, שהרי לאספסתא קבלה" עכ"ל. דברים אלו של תוס' הם המשך לתירוץ השני, דלכאור' קשה על תירוץ (השני) כיצד אפשר לומר

באילנות, רואין את האילנות אם היה בענין שאם יעקרו אותן יהיו ראויין ליטע במקום אחר צריך ליתן לו בשבילם דמי נטיעות העומדים ליטע, ואם אינן ראויין ליטע אינו נותן לו אלא דמי עצים" עכ"ל. וכן פסק ב"ה⁵⁴⁵.

אבל הרמב"ם (שכירות ח, י) **ושלחן ערוך** (חור"מ שכה, א) **השמיטו** חילוק זה שחילקו תוס' בין עצים שראויים לנוטעם במקום אחר לבין עצים שאם היה נוטלם היו מתים. וז"ל הרמב"ם **"המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות אין למקבל כלום בקורת השקמה וכיוצא בה, ולא בשבח האילנות שיצאו מאליהן בשדה, אבל מחשבין לו מקום האילנות כאילו היה בהן אותו זרע שזרע בכל השדה, והוא שצמחו האילנות במקום הראוי לזרעה, אבל אם יצאו במקום שאינו**

וכן מצאנו שהשתמש **רבינו** לדברי הרמ"א שפסק **(וב"ה)** **בהגהתו** לעיל קג ע"ב אות ג ע"ש, וכן ביבמות צח ע"ב אות א בדין האם מותר לגר לישא את אשת אביו, ואכן גם שם זה מתאים לדברי הרמ"א ביו"ד רטט, ג, וכמבואר **בביאור רבינו לשו"ע** שם ס"ק ח (כל הדברים הנ"ל בהערה זו נכתבו על פי מה שכתב לי הגאון בעל **שו"ת אורחותיוך למדוני** בביאור כוונת רבינו בביטוי **"וב"ה"**).

546. כתב הרמ"א על דברי השו"ע (שהעתיק לשון הרמב"ם) וז"ל **"ויש** אומרים דאם הוא אומר דגם הוא היה נוטע אילנות, צריך ליתן לו מן האילנות כאילו נטען, אבל אם אומר שיותר היה חפץ לזרוע מליטע אילנות, אם האילנות ראוין ליטע במקום אחר צריך ליתן בו בשבילם דמי נטיעות העומדים ליטע, ואם אינן ראויין ליטע, אינו נותן לו אלא דמי עצים" עכ"ל. וכתב רבינו שם (ס"ק ד) וז"ל **"אבל אם**

545. נראה שכוונת **רבינו** לדברי הרמ"א שפסק כדברי הטור כמובא להלן בהערה הבאה (וברור שאין כוונתו לפוסק שקדם לטור כגון בעל המאור וכדו' שהרי הזכירו רבינו אחר הטור).

ובפענוח ראשי התיבות **"ב"ה"** ישנם כמה אפשרויות: **[א]** בהגהות הרב. **[ב]** בהגהות הרמ"א. **[ג]** בעל חמפה (כמו שמצאנו **במשנה למלך** איסורי ביאה ט, כט; כפות תמרים סוכה לו ע"א). **[ד]** בספר חמפה (כמו שנהג לכותנו **בהלכה למשה** כגון נזקי ממון ד, ה ועוד הרבה מקומות שם).

ואין לתמוה מדוע נקט **רבינו** כאן באופן זה **(ב"ה)**, ופעמים אחרות מצאנו שכינהו **"הרמ"א"**, שכבר מצאנו ש**רבינו** מכנה את חיבורו של **רבינו משה איסרליש** בכמה כינויים: **[א]** הרמ"א - כגון לעיל סד ע"ב אות א. **[ב]** הרב - כגון לעיל סח ע"א אות ג. **[ג]** הג"ה - לקמן קיג ע"א אות א.

אור אליהו

ע"ב במתני' ד"ה לא יזרענה שכתב וז"ל "לא יזרענה חטין - שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מן השעורין, והא לא מיתוקמא אלא בחכרנות, דאי בקבלנות - הא אמרינן תיכחוש ארעא ולא ליכחוש מרה, והרי הוא נהנה בשינוי של זה" עכ"ל. ומבואר מדבריו דבקבלנות יכול לשנות גם בדבר המכחיש את הקרקע וכדברי הטור הנ"ל.

ולחרימב"ן בחידושו שם⁵⁴⁸ דאוסר לשנות בקבלנות בכל ענין ואפילו כשלא מכחיש יותר ממה שהתנו מראש - אם כן במקבל אין צריך לגילוי דעתו, כגון שיאמר "אנא כורכמא דרישקא רבאי", שאז נדע שדעתו היתה דלמשקל ואסתלוקי בו'. שהרי מה שצריך גילוי דעת הוא רק באופן שהיה יכול לשנות, ובמקבל לדעת הרמב"ן בלאו הכי לא היה יכול לשנות⁵⁴⁹.

ולכן השמיט הרמב"ם מה הדין כשטען 'אנא כורכמא דרישקא רבאי'⁵⁵⁰, לפי שכתב הרמב"ם הדין הנ"ל של עובדא דרב פפא אצל דיני מקבל על המתני' דכאן⁵⁵¹, ובמקבל הרי סבירא ליה לרמב"ם שאינו יכול

שממה שלא אמר "תאלי הוה נטענא" (אלא "רישקא דכורכמא רבאי") גילה דעתו שלא היה רוצה דבר שנשאר בקרקע אלא דבר שעוקרים אותו, הרי בלאו הכי אין יכול לטעון "תאלי הוה נטענא", שהרי קיבל השדה לאספסתא, ועל זה כתבו דמיירי שהתאלי לא היו מכחישין את הקרקע יותר מהאספסתא ולהכי שפיר היה יכול לנוטעם אם היה רוצה⁵⁴⁷. ומשמע מדברי התוס' דסבירא להו דעובדא דרב פפא מיירי בחכירות, ולהכי לא היה יכול לשנות בדבר המכחיש את הקרקע יותר ממה שהתנה מראש.

אבל הטור (שם) השמיטו לתנאי זה שכתבו התוס' שהתאלי לא היו מכחישין את הקרקע יותר מהאספסתא, והיינו משום דסבירא ליה לטור דעובדא דכאן הוא במקבל ולא בחכירות, וסובר הטור שמקבל יכול לשנות גם בדבר שמכחיש את הקרקע יותר ממה שהתנה מראש, ואם כן לטור אין צריך לאוקמי כתוס' שמייירי שאין התאלי מכחישים יותר מהאספסתא. ועיין רש"י ק"ז

549. ובעובדא דרב פפא שהוצרכו לגילוי דעתו, הוא משום דאיירי בחכרנות ולא בקבלנות. ולכן היה יכול לשנות בדבר שאינו מכחיש יותר ממה שהתנו מראש.

550. אלא כתב שמחשבין לו את מקום האילנות כאילו היה שם הזרע שהתנו מתחילה כדלקמן.

551. אבל לגמ' עצמה עובדא דרב פפא מיירי בחכרנות, ולכן היה יכול לטעון "תאלי הוה נטענא", דיכול לשנות בדבר שאינו מכחיש יותר ממה שהתנה, אבל הרמב"ם כיון שהביא את דין הגמ' אצל דיני מקבל כתב שמחשבין לו כאילו היה במקום האילנות מה שזרע בכל השדה (והיינו אספסתא בעובדא דרב פפא), דמקבל לא יכול לטעון "אנא כורכמא רישקא רבאי" (כן מבואר בבבאור רבינו לשו"ע יובא לקמן הערה 555)

כו' - דברי הרמ"א הם כדעת התוס' שם ד"ה אין כו' וכתירוץ הראשון שיש חילוק בין אם יכול לעקור העצים ולנוטעם במקום אחר (שמשלם דמי נטיעות שעומדים ליטע) לבין אם יעקור אותם הם ימותו (שמשלם דמי עצים בלבד), אבל הרמב"ם וש"ע סבירא להו כתירוץ השני של תוס' (שהטעם שמשלם דמי עצים בלבד משום שהמקבל גילה דעתו שלא רצה בדבר הנישאר אלא בדבר העומד ליעקר), ולכן לא חילקו ובכל גוונא יש לו דמי עצים בלבד" כו' (המשך דברי רבינו אלו עיין לקמן הערה 555)

547. על פי התוס' רא"ש כאן.

548. קד ע"א (ד"ה והא דאמר) והזכיר רבינו שיטתו לעיל קו ע"ב אות ד', ועיין שם באור אליהו ובהערות שם.

קיג ע"א

[א] תוס' ד"ה ואת לכן מפר"ת ועוד נראה לר"ת כו' – וכן פי' הרא"ש וטור, אבל הרמב"ם ורמב"ן, ורשב"א וש"פ – מפרשים כפירש"י החורשות, וכן מחרישה דמתני' מחרישה ממש. וקושיית תוס' תירץ בסה"ת, דמתני' מיירי בעבר ומשכנו. ובוה מתורץ קושיית תוס' ד"ה ומחזיר כו' ומש"ש זיל אהדריה, ר"ל בשעת מלאכה, דא"צ להחזיר כלי א"נ אלא בשעת מלאכה, ודוקא הצריך לגוף האדם או כלי א"נ, אבל ש"ד, כגון צלוחית כו' א"צ.

אור אליהו

לשנות גם בדבר שאינו מכחיש את הקרקע יותר ממה שהתנו מתחילה⁵⁵². וז"ל הרמב"ם (שכירות ח, י) "המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות אין למקבל כלום בקורת השקמה וכיוצא בה ולא בשבח האילנות שיצאו מאליהן בשדה, אבל מחשבין לו מקום האילנות כאילו היה בהן אותו זרע שזרע בכל השדה" עכ"ל.

דבעי ליזרע, שהרי הבעלים חולקין בו" עכ"ל, ורש"י אזיל בזה לשיטתו, שהמקבל יכול לשנות גם לדבר המכחיש את הקרקע יותר ממה שהתנו בתחילה⁵⁵³ כנ"ל (קו ע"ב ד"ה לא יזרענה חטיף 554) 555. [א] במתני' "היו לו שני כלים נוטל אחד ומניח אחד, ומחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום" וכתבו שם תוס' ד"ה ואת וז"ל "ואת המחרישה ביום – קשה לר"ת, דתניא בסוף פירקין חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב משום שני כלים, ופירש בקונטרס פרות החורשות וחייב עליהם החובלן, לפי שעושין אוכל נפש, אם כן היאך נטל את המחרישה דקתני ומחזיר,

וכל זה דלא כדעת רש"י דמתני' דכאן ד"ה לא יזרענה פשתן כו' – שמתני' היא דוקא בחכרנות, שכתב וז"ל "לא יזרענה פשתן – שזרע פשתן מכחיש בארץ הרבה, ואינה חוזרת ליושנה עד שבע שנים, והא לא מיתוקמא אלא בחכירות, דאי בקבלנות מאי

552. כן מבואר גם בדברי רבינו בביאורו לשו"ע שדעת הרמב"ם ברמב"ן שבקבלנות אסור לשנות כלל ואפילו בדבר שאינו מכחיש יותר ממה שהתנו מראש (עיין הערה 555). אמנם בלחם משנה (שכירות ח, ג) מבואר שדעת הרמב"ם שבקבלנות יכול לשנות אפילו בדבר שמכחיש יותר ממה שהתנו מראש, ורק כשמכחיש הרבה יותר ממה שהתנו מראש גם בקבלנות אסור ע"ש.

553. ואם כן יכול לפרש את עובדא דרב פפא דמיירי בקבלנות, ושפיר יש גילוי דעת במה שלא אמר 'תאלי הוה נטענא' אלא 'כורכמא דרישקא רבא'.

554. ועיי"ש בדברי רבינו אות ד'.
555. כתב השו"ע (ח"מ שכה, א) וז"ל "המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות, לא יזרענה פשתן ואין לו בקורות שקמה וכיוצא בה, ולא בשבח האילנות

שיצאו מאליהם בשדה; אבל מחשבים לו מקום האילנות כאילו היה בהם אותה זרע שזרע בכל השדה, והוא שצמחו האילנות במקום הראוי לזריעה" עכ"ל. והוסיף שם הרמב"א וז"ל "ויש אומרים דאם הוא אומר דגם הוא היה נוטע אילנות, צריך ליתן לו מן האילנות כאילו נטען. אבל אם אומר שיותר היה חפץ לזרוע מליטע אילנות, אם האילנות ראויין לטעע במקום אחר צריך ליתן בו בשבילם דמי נטיעות העומדים לטעע; ואם אינן ראויין לטעע, אינו נותן לו אלא דמי עצים" עכ"ל. וכתב רבינו בביאורו (שם ס"ק ד בליקוט) וז"ל (תחילת דבריו בזה הבאנו לעיל הערה 546 ושם פירשנום עיי"ש, וכאן נביא המשך דבריו) "וכתבו תוס' שם יזכנון שהתאלי לא היו מכחישין אותו יותר מאספסתא וכורכמא דרישקא' כו' וממילא מוכח מדלא אמר 'תאלי הוה נטענא' אלא 'כורכמא